ATATÜRK HAFTASI ARMAĞANI

10 KASIM 2015



Genelkurmay Personel Başkanlığı
Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları

ATATÜRK HAFTASI ARMAĞANI
10 KASIM 2015

SAYI: 42

Sahibi
Genelkurmay Personel Başkanlığı
Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE)
Daire Başkanlığı Adına
Tuğg.Necdet TUNA

Sorumlu Müdür
P.Kur.Alb. Şahin KUYUCU

Yayın Kurulu
P.Kur.Alb. Şahin KUYUCU
Öğ.Alb.Ali BAL
Dr.Öğ.Yb.Hüsnü ÖZLÜ
Arşt.ve Konf.Uzm.Z.Gülru ÇELEN
Arşt.ve Konf.Uzm.Dilek GEYVE
Arşt.ve Konf.Uzm.İçten ÇELİKOĞLU

Danışma Kurulu
Prof.Dr.Reşat GENÇ
Prof.Dr.İhsan GÜNEŞ
Prof.Dr.Temuçin Faik ERTAN
Prof.Dr.Neşe ÖZDEN

Düzelti / Sayfa Düzeni
Red.Uzm.Melek ALKA
Red.Uzm.İlkay SARIKAYA

Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Yayınları

Dergimizdeki yazı ve resimlerin her hakkı saklıdır; ancak kaynak gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir.

ATATÜRK Haftası Armağanı dergisinde yayımlanan makaleler yazarlarının kişisel görüşlerini yansıtır. Bu itibarla Türk Silahlı Kuvvetlerinin görüşlerini yansıtmaz.

ATATÜRK Haftası Armağanı Dergisi, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı tarafından yılda bir yayımlanan yerel süreli yayındır.

ISSN 1303 - 2658
KKSN 7630KK0492652

Yönetim Yeri
Genelkurmay Personel Başkanlığı
Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE)
Daire Başkanlığı
06100 Bakanlıklar - ANKARA
Tel: (0312) 402 23 27 - 9 537 23 27

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

ATATÜRK'ün Mondros Ateşkes Antlaşması'na Bakış Açısı

Prof.Dr. Tülay (ALİM) BARAN..... 1

Hatıralarda İstanbul'da İngiliz İşgali

Prof.Dr. Mevlüt ÇELEBİ..... 13

Okuyan, Düşünen, Yazan Bir Asker ve Devlet Adamı: ATATÜRK ve Yazdığı Eserler

Doç.Dr. Hakan UZUN..... 29

ATATÜRK'ün Modernleşmeci Yönünü Belirleyen Etkenler

Yrd.Doç.Dr. Ali Ulvi ÖZDEMİR..... 57

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Yurt Gezilerine Bir Örnek: Kırklareli Gezisi (20 Aralık 1930)

Yrd.Doç. Dr. V. Türkan DOĞRUÖZ.. 67

ATATÜRK İnkılaplarının Kıbrıs'ta Uygulanması (Şeriye Mahkemeleri, Medeni Kanun, Kadın Hakları, Kıyafet ve Soyadı İnkılabı)

Dr.(E) Tuğg. Erdal YURDAKUL..... 79

Erzurum ATATÜRK Evi

Dr.Uls.Yb. Tolga ÖZ..... 93

Mehmetçik'in Destanı

Öğretmen Nebahat ÇELEBİ..... 107

Büyük Trakya Manevraları ve Yansımaları (17-20 Ağustos 1937)

Kntrl. İhb.Bnb. Ercan KOSTAK..... 127

Samsun ATATÜRK Evi

P.Ütğm.Cemil KARABAŞ..... 159

ATATÜRK'ün Tam Bağımsızlık Anlayışının Oluşumu ve Ülkenin Güç Unsurlarına Yansımaları

Bölük Komutanı Hv.Svn.Yzb.Zafer ALTIN, Kuleli Askerî Lisesi 10. Sınıf Öğrencileri Ahmet AKÇİÇEK, E. Fatih ÖZÇELİK, Murat ACAR, Uğur ULUPINAR, M. Hanifi GÖKDAĞ, Selahaddin TÜRKOĞLU, Ahmet PEHLİVAN, M. Ali DOĞRUDOĞAN, Abdussamed ALBAY, Enes GÜNDOĞAN, Abdurrahman BÜYÜKAŞÇI, Hakan GÖKTÜRK, C. Batuhan AYAZ 167

ATATÜRK'ün Tarih Anlayışı ve ATATÜRK Dönemi Tarih Araştırmaları

P.Kd.Bçvş. Orhan ÖZCAN..... 183

GENELKURMAY BASIMEVİ
YAYIN NUMARASI : 2015/48

OKUYAN, DÜŞÜNEN, YAZAN BİR ASKER VE DEVLET ADAMI: ATATÜRK VE YAZDIĞI ESERLER

Hakan UZUN*

Öz: ATATÜRK için, kitap okumak zamanla tutkuya dönüşmüştür. Günlük tutmayı alışkanlık hâline getirmiş, yabancı dil öğrenmiş, değişik konularda kitaplar yazmıştır. Yaşadığı dönemin siyasi ve toplumsal sorunlarına da kayıtsız kalmayarak bunların çözümüne yönelik düşüncelerini eserlerinde belirtmiştir. Bıraktığı eserler, ATATÜRK'ün özel yaşamının ve düşünce dünyasının keşfine yönelik, zengin bir kaynak olma niteliğine sahiptir.

Anahtar Kelimeler: ATATÜRK, Medeni Bilgiler, Nutuk, Karlsbad, Geometri

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu önderi ATATÜRK'ün bilinen en önemli özellikleri arasında okuma, yazma ve güzel söz söylemeye olan merak ve yeteneği vardır. Anıları ve günlükleri incelendiğinde, kitap okumanın kendisinde âdeta bir tutkuya dönüştüğü ve kitap okumak için hemen her fırsatı değerlendirdiği, en güç koşullar altında bile okumak isteğinden vazgeçmediği görülmektedir.[1] Çanakkale Muharebelerinin devam ettiği sırada, gazeteci olarak kendisiyle bir görüşme yapan Ruşen Eşref (Ünaydın) ATÀTÜRK'ün karargâhtaki odasını şu şekilde anlatmıştır: "*... Masasının üzerinde, Balzac'ın Colonel Chabert'i, Maupassant'ın Boule de Suif'i, Lavedan'ın Cervir'i duruyordu. Şüphe yok ki Paşa, durgun dakikalarının boşluğunu edebiyatla dolduruyor.*"[2]

Çankaya'da yeni köşk yapılacağı sırada, mimarlardan üzerinde haritalar açıp çalışabilmeyi mümkün kılan bir masanın bulunacağı, geniş ve ferah bir kütüphane yapılmasını özellikle istemesi de okumaya ve araştırmaya olan merakının göstergesidir.[3] Çok zengin bir kütüphaneye sahip olan ATATÜRK'ün, özel kütüphanesindeki kitap sayısı 4.289'dur.[4] Özel kütüphanesinde bulunan kitapların tasnifine bakıldığında[5] ise özellikle hukuk,

---

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi. hakanuzun@ankara.edu.tr

[1] Şükrü Tezer; Atatürk'ün Hatıra Defteri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972, s. 82-83. Afet İnan; M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s. 33. İnan; "Atatürk'ün (1915-1916-1918) Hatıra Defterinden=Okuduğu Kitaplar", IX. Türk Tarih Kongresi 21-25 Eylül 1981, C III, s. 1518-1524, Ankara, 1989. Anılarda belirtildiğine göre Atatürk'ün okumaya yönelik merakı çok küçük yaşlarına kadar gider. Ali Fuat Cebesoy; Sınıf Arkadaşım Atatürk, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1967, s. 4. Yakınlarından Hatıralar; Asaf İlbay Anlatıyor, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s. 102.

[2] Ruşen Eşref; Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 19.

[3] İnan; Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 1984, s. 305-306. İnan; Karlsbad Hatıraları..., s. VII, 24. Yusuf Hikmet Bayur; Atatürk Hayatı ve Eseri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s. 11.

[4] Ali Güler; Sarı Paşa İnsan Atatürk, Berikan Yayınevi, Ankara, 2007, s. 210 vd.

[5] 1973 yılında yayımlanan Atatürk'ün özel kütüphanesinin kataloğuna göre, okuduğu kitapların tasnifi şu şekildedir: "Tarih: 879; Edebiyat: 535; Dil-Bilim: 397; Askerlik: 261; Siyasal Bilimler:

ekonomi, sosyoloji, din, eğitim, tarih gibi sosyal alanlardaki konulara daha fazla ilgi duyduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, kitapları dikkatli ve eleştirel bir şekilde, üzerlerine kırmızı, mavi uçlu kalemlerle çizgi ve işaretler koyarak, kâğıtlara notlar alarak okumuştur.[6]

ATATÜRK'teki okuma ve yazma isteği öğrencilik yıllarına kadar gider. Askerî Rüştiyede iken gazetelerin ve dergilerin düzenlediği yarışmalara katılmış,[7] Manastır Askerî İdadisinde okurken edebiyat ve şiire karşı ilgi duymuş,[8] Fransızcadan birçok şiir çevirileri yapmış,[9] Harbiyede iken bir gazel dahi yazmıştır.[10] Harp Okulunda arkadaşlarıyla birlikte çıkardıkları gizli gazetelerin yazılarını çoğunlukla kendisi yazmıştır.[11] Ayrıca kitap yazmış, kitap çevirileri yapmış, günlük tutup anılarını kaleme almış[12] ve bu alışkanlıklarını bir yaşam biçimine dönüştürmüştür.

Yabancı dil öğrenimine de önem vermiştir. Öğrencilik yıllarından itibaren sadece okulda verilen Fransızca ile yetinmeyip fırsat bulduğunda özel dersler almış ayrıca Almanca öğrenmiştir.[13]

Tüm bunların yanında, güzel söz söyleme merakı da olan ATATÜRK'ün hitabetle ilgili ilk deneyimleri yine öğrencilik yıllarına kadar gider.[14] Bu konuda, zamanla kendini geliştirmiş ve konuşurken sesinin tonunu ayarlayabilen, bakışlarını ve vücut dilini kullanabilen, iyi bir hatip olmuştur.[15] Öğrencilik yıllarından sonra, metni elde olmamakla birlikte,[16]

197; Güzel Sanatlar: 195; Coğrafya, Turizm: 193; Uygulamalı Bilimler (Tıp, Mühendislik, Tarım): 187; Hukuk: 169; Din: 160; Ekonomi: 139; Felsefe, Mantık, Metafizik, Psikoloji: 109; Pozitif Bilimler (Matematik, Fizik, Kimya, Astronomi): 104; Eğitim-Öğretim: 101; Sosyoloji: 75; Biyolojik Bilimler: 33 vb. ..." Şerafettin Turan; Mustafa Kemal Atatürk, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, s. 61.

[6] İnan; Atatürk Hakkında..., s. 306.Turan; Mustafa Kemal..., s. 61.

[7] Sadi Borak; Atatürk'ün Özel Mektupları, Kaynak Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1998, s. 7.

[8] İnan; Atatürk Hakkında..., s. 297. İnan; Karlsbad Hatıraları..., s. 2.

[9] Melahat Özgü; "Atatürk'ün Edebiyat ve Sanat Anlayışı", Atatürk Konferansları I, s. 21-36, Ankara, 1964, s. 27-32.

[10] Falih Rıfkı Atay; Çankaya, Betaş Yayınları, İstanbul, 1980, s. 551.

[11] Türk'ün Altın Kitabı Gazi'nin Hayatı; İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1973, s. 26.

[12] Bu konuda bk. Azmi Süslü-Mustafa Balcıoğlu; Atatürk'ün Silah Arkadaşları, Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 12-19. Sami N. Özerdim; "Atatürk'ün Yazıları Sözleri", AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C XXVIII, No. 3-4, s. 127-141, Ankara, 1975.

[13] Turan; Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1982, s. 6. İnan; Karlsbad Hatıraları..., s. 33.

[14] Atatürk, o günlerle ilgili olarak şunları söylemiştir: "... İkinci sınıfa geçtikten sonra askerlik derslerine merak sardım. Şiir yazmak hakkında, İdadi hocasının vazettiği memnuniyeti unutmuyordum. Fakat güzel söylemek ve yazmak hevesi baki idi. Teneffüs zamanlarında hitabet talimleri yapıyorduk. Saati ellerimize alıyor; bu kadar dakika sen, bu kadar dakika ben söyleyeceğim... diye müsabaka ve münakaşalar tertip ediyorduk..." Türk'ün Altın Kitabı...; s. 20-21.

[15] Mustafa Baydar; Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar?, İstanbul, 1960, s. 199-200. M. Ziya Ünsal; Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler, Muallim Fuat Gücüyener Yayınevi, İstanbul, 1950, s. 34. Taha Toros; Türk Hatipleri, Kültür Basım ve Yayım Kooperatifi,

bilinen ilk konuşmasını,[17] Trablusgarp delegesi olarak katıldığı, İttihat ve Terakki Cemiyetinin 22 Eylül 1909'daki Selânik Kongresi'nde yapmıştır. Bu konuşmasında, ordunun siyasetten ayrılması gerektiğini savunmuştur.[18]

Hem asker hem de bir devlet adamı olmasının yanı sıra, birçok kişi tarafından entelektüel olarak da kabul edilen ATATÜRK, yukarıda dile getirilen özellikleri ve alışkanlıkları neticesinde geriye birçok eser bırakmıştır. Eserlerini, günlükleri, anıları, mektupları, raporları, söylev ve demeçleri, bildirileri, telgrafları, askerlik mesleği ile ilgili çevirileri ve yazdığı kitaplar olmak üzere sınıflandırmak mümkündür. ATATÜRK'ten kalan ve artık pek çoğu bir belge niteliği taşıyan bu eserlerin gün ışığına çıkarılması, tümünün bir araya toplanması ya da bazı konulardaki konuşmalarının ve düşüncelerinin bir araya getirilmesine yönelik çalışmalar ise yıllar boyu devam etmiş, amatör düzeyde ya da resmî ve özel kurumlar tarafından sürekli olarak yapılmıştır. Bu konudaki en önde gelen ve herkes tarafından bilinen çalışmalardan biri, Nimet Arsan tarafından derlenmiş olan "*ATATÜRK'ün Söylev ve Demeçleri*" adlı kitaptır. Bunun dışında, Enver Ziya Karal'ın "*ATATÜRK'ten Düşünceler*", Utkan Kocatürk'ün "*ATATÜRK'ün Fikir ve Düşünceleri*" ve "*ATATÜRK Çizgisinde Geçmişten Geleceğe*", Arı İnan'ın "*Düşünceleriyle ATATÜRK*", Harp Akademileri Komutanlığının yayımladığı "*ATATÜRK'ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri*", Arı İnan'ın "*Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün 1923 Eskişehir - İzmit Konuşmaları*", Zeynep Korkmaz'ın "*ATATÜRK ve Türk Dili Belgeleri*", Daniel Dumoulin'in "*ATATÜRK'ten Düşünceler*", Sadi Borak'ın "*ATATÜRK'ün Resmî Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleyişleri*" ve "*ATATÜRK'ün Özel Mektupları*", Fethi Naci'nin "*100 Soruda ATATÜRK'ün Temel Görüşleri*", Çetin Altan'ın "*ATATÜRK'ün Sosyal Görüşleri*", Afet İnan'ın "*M. Kemal ATATÜRK'ten Yazdıklarım*" ve "*ATATÜRK'ten Mektuplar*", Anıtkabir Derneğinin yayımladığı 12 ciltlik "*ATATÜRK'ün Okuduğu Kitaplar*" ile M. Sunullah Arısoy'un "*Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Söyleyip Yazdıkları*" gibi çalışmaları sayabiliriz. Günümüze kadar, ATATÜRK'ün bütün yazdıklarının, konuşmalarının, telgraf ve beyannamelerinin bir araya toplanması

İstanbul, 1950, s. 83. Zeynep Korkmaz; "Atatürk'ün Büyük Nutuk'unun Dil ve Üslup Özellikleri Üzerine", Yetmiş Beşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak, s. 156-163, Ankara, 2003, s. 157. Bu konuda Hüsrev Gerede şunları söyler: "Atatürk parlak bir hatipti. Tatlı içe işleyen, gür sesi ile dinleycilerini büyüler, güçlü mantığı ile karşısındakileri istediği yola sokardı." Hüsrev Gerede'nin Anıları, haz. Sami Önal, 3. Baskı, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 254-255.

[16] İsmail Arar; "Büyük Nutuk'un Kapsamı, Niteliği Amacı", Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri Bildiriler ve Tartışmalar, s.119-171, Ankara, 1980, s. 120.

[17] Mustafa Şerif Onaran; "Atatürk'ün Söylevci Kişiliği, Anlatım Gücü", Okunuşunun 50. Yılında Söylev Özel Sayısı Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergi, S 314, s. 501-509, byy., Kasım 1977, s. 504.

[18] Bayur; s. 44. Celal Bayar; Atatürk'ten Hatıralar, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s. 16-20.

konusunda yapılan en kapsamlı çalışma ise Kaynak Yayınları'nın 30 cilt olarak yayımladığı "*ATATÜRK'ün Bütün Eserleri*" adlı çalışmadır.

Bu çalışmada ise ATATÜRK'ün yazdığı eserlerin genel bir tanıtımının yapılması ve özellikle de doğrudan kendisinin yazdığı belli başlı eserlerin tümünün bir arada incelenmesi amaçlanmıştır. Çünkü şimdiye kadar bu eserlerin tümü bir arada doyurucu bir biçimde değerlendirilmiş değildir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bu makalede, ATATÜRK'ün bilinen tüm eserlerinin ayrıntılı bir analizini yapmak iddiasında değildir. Yazının esas amacı, bu eserlerin varlığına dikkat çekmektir. Öte yandan eserlerin bazıları değerlendirilirken hem metodolojik bir zorunluluğun sonucu olarak hem de daha sağlıklı ve anlamlı sonuçlara varabilmek için yazıldıkları dönemde Türkiye'nin ve dünyanın içinde bulunduğu koşullara da değinilmiş, eserler tarihsel bir arka plan oluşturularak ele alınmıştır.

İncelemenin bir diğer amacı da ideolojik bir terim olarak kullanılmaya başlandığı 1930'lu yıllardan itibaren, "*tek bir tanıma*" ya da "*tek bir anlayışa*" sahip olmayan ve ATATÜRK Dönemi de dâhil olmak üzere, özellikle Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçildikten sonra gerek akademik gerekse bazı siyasi çevreler tarafından birbirinden farklı şekillerde tanımlanan Kemalizm'in[19] ana kaynaklarına inilmesinin gerekliliğine vurgu yapmaktır. Günümüze kadar yapılan farklı Kemalizm yorumları "*sağ veya sol Kemalizm*", "*devletçi veya liberal Kemalizm*" gibi tanımlamalara yol açan bir durum ortaya çıkarmış ve Kemalizmlerden söz edilmeye başlanmıştır. Bunun dışında, farklı ideolojilerin savunucularının kendi düşüncelerini benimsetebilmek amacıyla Kemalizm'i kullanmaları da söz konusu olmuştur.[20] Dolayısıyla bu çalışma, ATATÜRK'ü başkalarının yazdığı eserler üzerinden değil, daha doğru bir deyişle ATATÜRK'ü doğrudan ATATÜRK'ten okumak ve böylelikle aracısız bir şekilde tanımak ve anlamak için onun kendi

[19] Kemalizm deyimi, Atatürk'ün Millî Mücadele'nin liderliğine yükselmesiyle birlikte, bu mücadeleyi ve bu mücadeleye katılanları isimlendirmek amacıyla gerek ülke içindeki yazışmalarda gerekse yabancı basında ve yabancı temsilciliklerin yazışmalarında sık bir şekilde kullanılmıştır. Ülke içinde ideolojik bir anlam yüklü olarak ise ilk kez, Muhit Dergisi'nde, 1930 Eylül'ünden itibaren demokratik rejim lehinde yazılar yazan Ahmet Cevat Emre tarafından kullanılmıştır. Kemalizm'in bazı yazarların da söylediği gibi 1920'li yıllardan itibaren şekillendiğini söylemek mümkünse de ilk kez tam olarak somutlaştığı, altı okun tanımlanıp adının konulduğu yer ise CHP'nin 1931 tarihli Üçüncü Büyük Kongresi ile 1935 tarihli Dördüncü Büyük Kongresi olmuştur. Hakan Uzun; "Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Millî Şef Kavramları", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD), IX/20-21, Bahar-Güz 2010, s.233-271, s. 244-256.

[20] Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce; Kemalizm, C 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 14 (sunuş yazısı). Kurtuluş Kayalı; Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 177-178. Taner Timur; Türk Devrimi ve Sonrası, İmge Kitabevi, Ankara, 1993, s. 240. Toktamış Ateş; Kemalizmin Özü "Görüşler, Düşünceler", 3. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 1994, s. 11.

kaleminden çıkan tüm eserlerinin bilinmesine ve okunmasına yönelik bir farkındalık yaratmak düşüncesiyle de yapılmıştır.

Günlükleri, Anıları ve Gazeteciliği

ATATÜRK'ün günlük ve anıları ya doğrudan doğruya kendisinin tuttuğu notların ya da zaman zaman gazetecilere anlattığı yaşam öyküsünün gazetelerde yayımlanmasıyla meydana gelmiştir. Bilinen en eski günlüklerinden biri olan ve "*ATATÜRK'ün Hatıra Defteri*" adıyla yayımlanan günlüğü, Güneydoğu'da 16. Kolordu Komutanı iken 7 Kasım 1916 ile 25 Aralık 1916 günleri arasında tuttuğu notlardan oluşmuştur. Söz konusu günlüğünü, o tarihte yaveri olarak görev yapan Yedek Subay Şükrü Bey'e (Tezer) vermiştir. Bu günlük, içinde Şükrü Bey'in (Tezer) anılarının da yer aldığı bir şekilde, 1972 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından basılmıştır.[21]

Günlükten, genel olarak bölgedeki savaş ve savaşın insanlar üzerinde yarattığı etkiye yönelik bazı bilgiler elde edilebilir. Öte yandan eserde, ATATÜRK'ün çocuklara karşı duyduğu sevgi ve şefkati görmek, mesleğine verdiği önemi ve nasıl bir meslek disiplinine ve ahlakına sahip olduğunu tespit etmek mümkündür.[22] Bunlara ek olarak onun askerlik mesleğine yönelik ne tür düşüncelere sahip olduğu konusunda da bazı veriler elde edilebilir. Hatta günlüğünde, bu amaçla ileride, "*Terbiye-i Ruhiye ve Usul-i Muaşeret-i Askeriye*" adlı bir eser yazmaya karar verdiğini de belirtmiştir.[23] Günlüğünden, her koşulda ve sürekli olarak kitap okuduğu anlaşılan ATATÜRK'ün, daha o yıllarda kadınların toplumdaki yeri ile ilgili ne tür düşüncelere sahip olduğu ve bunların Cumhuriyet Dönemi'nde kadınların statüsünün iyileştirilmesi amacıyla yapılan düzenlemelerle nasıl bir uyum içinde olduğu görülebilir. Anlaşıldığı kadarıyla, o yıllarda da toplumun gelişiminde kadının hayati bir yeri olduğuna ve toplumsal gelişmenin ancak kadının özgürleşmesi ve gelişmesi ile sağlanabileceğine inanmaktadır.[24]

[21] Bu anılar, ilk olarak Kasım 1965'te, Uluğ İğdemir tarafından Sümerbank Dergisi'nin 53. sayısında, "Atatürk'ün Günceleri" adıyla yayımlanmış ve burada özellikle Atatürk'ün okuduğu kitaplar üzerinde durulmuştur. Tezer; eserin sunuş yazısı.

[22] Tezer; s. 68.

[23] Anılarında bu konudaki düşüncesini şöyle anlatır: "Yolda gelirken zihnimden geçen şeyler: Yalnız baş ile selam vermek. Kumandanlar kıtaatın ahval-i dâhiliye ve ruhiyesine bizzat ve bilfiil içlerine girmek suretiyle vâkıf olmalı, daha emniyetle emir verir. Mafevkler madunlarıyla musahabet etmeli, onları serbest idare-i kelama alıştırmalı. Madunun tarz-ı muhakeme ve suret-i beyanını bilmek faydalı ve lazım. Bazı nokat-ı askeriye (Terbiye-i Ruhiye ve Usul-i Muaşeret-i Askeriye) hakkında bir eser yazayım. Bunun için Fransızca bildiğim bir umum zabitana vazife olarak vereyim. Mühim noktalar hakkında bazı büyük kumandanların mütalaasını talep edeyim." Tezer; s. 75.

[24] Bu konudaki düşünceleri şöyledir: "8/9 saat 9 sonraya kadar Erkânıharp Reisi'yle tesettürün lağvı ve hayat-ı içtimaiyemizin ıslahı hakkında sohbet; 1) Muktedir ve hayata vakıf valide yetiştirmek, 2) Kadınlara serbestisini vermek, 3) Kadınlarla müşareket-i umumiye, erkeklerin ahlakiyatı, efkârı, hissiyatı üzerinde müessirdir. Celb-i muhabbet-i mütekabile temeyül-i fıtrîsi." Tezer; s. 75-76.

Afet İnan tarafından yayımlanan ve "*M. Kemal ATATÜRK'ün Karlsbad Hatıraları*" adını taşıyan eser ise ATATÜRK'ün 30 Haziran 1918 ile 28 Temmuz 1918 tarihleri arasında sol böbreğindeki bir rahatsızlığın tedavisi için gittiği Karslbad'da tuttuğu günlüğe dayanmaktadır. Günlükten anlaşıldığı kadarıyla, burada kaldığı sürede Almanca dersler almış,[25] kitap okumuş, orada iken karşılaştığı Osmanlı Devleti'nde üst düzey görevlerde bulunan bazı kişilerle temaslarda bulunmuştur.[26] İçinde askerlik mesleği ve bir komutanın nasıl olması gerektiğine yönelik düşüncelerinin de bulunduğu[27] bu eserden, onun kişiliğinin yapı taşlarına yönelik bazı bilgilere de ulaşılabilmektedir. Günlüğünden anlaşıldığı kadarıyla, ATATÜRK sıradan bir insan değildir. Kendine göre tarzı olan ve gittiği yerin koşullarını tamamen benimsemek yerine, o mekânı kendi yaşam biçimine uygun duruma getirmeye çalışan bir kişiliğe sahiptir. Ayrıca hayatın içinde, nerede, nasıl davranılması gerektiğini bilen, detaylara, kişisel temizlik ve bakımına, dış görünüşüne son derece önem veren, ne istediğini bilen, karşısındakini incitmekten çekinen, kibar bir yapısı vardır.[28]

Öte yandan bu eserde belki de diğer bulgulardan daha da önemlisi, ATATÜRK'ün gelecekte yapacağı devrimle ilgili olarak 1918 yılında neler düşündüğüne yönelik bazı ipuçlarına ulaşılmasının mümkün olmasıdır. Bunlar içinde en dikkat çekici olanlardan biri, Osmanlı toplumunun gelişmesi için değişmesi gerektiğine inanan ATATÜRK'ün nasıl bir değişim modelinden yana olduğunu dile getirdiği satırlardır. 6 Temmuz 1918'de defterine yazdıkları ile toplumun değişimi konusunda neden ıslahatçı ve evrimci değil de köktenci ve radikal bir tutum izlenmesi gerektiği konusundaki inancını açıkça belirtmiş ve bu konuda şunları söylemiştir: "*Ben her vakit söylerim, burada da bu vesile ile arz edeyim benim elime büyük salahiyet ve kudret geçerse ben hayat-ı içtimaiyemizde arzu edilen inkılabı bir anda bir 'Coup' ile tatbik edeceğimi zannederim. Zira ben bazıları gibi efkâr-ı avamı, efkâr-ı ulemayı yavaş yavaş benim tasavvuratım derecesinde tasavvur ve tefekkür etmeğe alıştırmak suretiyle bu işin yapılacağını kabul etmiyor ve böyle harekete karşı ruhum isyan ediyor.*"[29]

Eserde, ATATÜRK'ün saltanat kurumuna ve millî iradeye yönelik düşünceleri hakkında da bilgiler yer almaktadır. Günlüğünde yazdıklarına göre o tarihlerde bile ne saltanat kurumuna ne de onun başında bulunan padişaha karşı bir inancı kalmıştır ve dolayısıyla da Cumhuriyet fikrine sahiptir.[30]

---

[25] İnan; Karlsbad Hatıraları..., s. 33-34.
[26] age.; s. 36.
[27] age.; s. 41-42.
[28] age.; s. 32-34, 55-56.
[29] age.; s. 43.
[30] age.; s. 40.

Karlsbad'da tuttuğu bu günlüğünde, kadın ve erkek ilişkilerine ve evlilik kurumuna da değinmiştir.[31] Ona göre evli bir erkek ve kadın aslında hayatı paylaşmaktadırlar. Bu nedenle, her ikisinin de birbirini mutlu edebilmesi için iyi bir şekilde eğitilmeleri gerekmektedir. Ancak özellikle kadınların eğitilmesinin önemini vurgulayan ATATÜRK, bu konudaki düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: "*Bu kadın meselesinde cesur olalım. Vesveseyi bırakalım... Açılsınlar onların dimağlarını ciddi ulum ve fünun ile tezyin edelim. İffeti, fenni sıhhi surette izah edelim. Şeref ve haysiyet sahibi olmalarına birinci derecede ehemmiyet verelim.*"[32]

Günlükleri dışında, ATATÜRK'ün yaşamına ait bilgilerin bir kısmı da kendisinin gazetecilere verdiği röportajlar sırasında ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, Çanakkale Muharebeleri ile ilgili olarak Ruşen Eşref'e (Ünaydın) anlattıklarını içeren röportajdır. ATATÜRK'ün Çanakkale Savaşlarının kendisinin doğrudan kumanda ettiği ve şahit olduğu saflarını anlattığı bu röportajı, 1918'de Yeni Mecmua'nın Çanakkale özel sayısında "*Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal'le Mülakat*" adıyla yayımlandıktan sonra 1930'da kitap hâline dönüştürülmüştür.[33]

10 Ocak 1922 günlü Vakit gazetesinde "*Hayatına Ait Hatıraları*" adıyla bir kısım anıları yayımlanmıştır. Milliyet ve Hâkimiyet-i Milliye'deki anıların ilk sunuş yazısı ile Vakit Başyazarı Ahmet Emin Yalman'a anlattığı bu anıları, ATATÜRK'ün Söylev ve Demeçleri adlı esere de konulmuştur.[34] Öte yandan 1926'da Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayımlanmak üzere Falih Rıfkı Atay'a anlattığı ve 1914-1919 yıllarını kapsayan anıları da dönemin Milliyet ve Hâkimiyet-i Milliye gazetelerinde yayımlanmıştır. Ancak 13 Mart 1926 gününden itibaren anlattığı anılarını, içinde yabancı devlet başkanlarının da yer aldığı birçok ismin geçmesi ve bunun yaratabileceği yankılar nedeniyle, Hükûmetin ricası üzerine yarıda kesmek zorunda kalmıştır.[35]

Gazetecilik merakı olan ve gazeteciliği kendisi için bir meslek olarak da düşündüğü söylenen ATATÜRK,[36] Mütareke Dönemi'nde İstanbul'da bulunduğu sırada, yakın arkadaşı Ali Fethi (Okyar) Bey'le birlikte 1 Kasım 1918 ile 21 Aralık 1918 tarihleri arasında toplam 51 sayı yayımladıkları Minber adlı günlük bir gazete çıkarmışlardır. Adını ATATÜRK'ün verdiği ve "*Siyasi, İlmî, Edebî, Yevmî*" üst başlığıyla çıkan gazete, büyük boyda iki sayfadan oluşmuştur. İmtiyaz sahibi Doktor Rasim Ferit Bey (Talay)[37] ve

---

[31] age.; s. 44-45.
[32] age.; s. 45.
[33] Eşref; s. 1-2.
[34] Sami N. Özerdim; "Cumhuriyet'in Ellinci Yılında: Atatürk'ün Yazıları, Sözleri", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C 28, S 3, s. 127-141, 1973, s. 128-129.
[35] Falih Rıfkı Atay; Atatürk'ün Bana Anlattıkları, Bateş Yayınları, İstanbul, 1998, s. 5-6.
[36] Turan; Mustafa Kemal..., s. 694.
[37] Hüsnü Özlü; "Atatürk'ün 'Ta'lîm ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar' Adlı Eserinin Liderlik ve Eğitim Anlayışı Açısından Analizi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S 49, s. 217-240, Bahar 2012, s. 219.

idare yeri de Babıali Caddesi'nde olan gazetenin nüshası bir kuruştan satılmıştır.[38]

Askerliğe Ait Eserleri

ATATÜRK, 1908 ile 1918 tarihleri arasında askerlik mesleği ile ilgili olarak çeşitli kitap çevirileri yapmış ya da yazmıştır. Bunları, Takımın Muharebe Talimi (1908), Cumali Ordugâhı (1909), Beşinci Kolordu Erkânıharbiye Tabiye Tatbik ve Seyahati (1911), Bölüğün Muharebe Talimi (1912), Taktik Meselesinin Çözümü ve Emirlerin Yazılmasına İlişkin Öğütler (1916), Ta'lîm ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar (1916), Zabit ve Kumandan İle Hasbihâl (1918), Anafartalar Muharebatı'na Ait Tarihçe, Arıburnu Muharebeleri Raporu şeklinde sıralamak mümkündür.[39]

Bu eserlerden, "*Takımın Muharebe Talimi*" ile "*Bölüğün Muharebe Talimi*" adlı kitapları, kurmay yüzbaşı rütbesi ile 3. Ordu Karargâhında görevli olduğu sırada, Alman General Litzman'ın eserlerinden yapmış olduğu çevirilerdir. Almancadan çevrilen bu eserlerden "*Takımın Muharebe Talimi*" adlı kitapta, tam mevcutlu bir takımın değişik hava koşullarında ne tür muharebe yöntemleri kullanması gerektiği anlatılırken diğer kitapta ise yerleşik yerlerde muharebe, saldırı ve savunmanın nasıl olması gerektiği üzerinde durulmuştur.[40]

ATATÜRK'ün askerlik mesleği ile ilgili olarak yazdığı en bilinen eserlerinden biri "*Cumali Ordugâhı*" adlı çalışmasıdır. Cumali Ordugâhı, Makedonya bölgesindedir ve Köprülü-İştip yolu üzerinde bulunmaktadır. 3. Süvari Tümen Komutanı Tuğgeneral Suphi Paşa'nın komutası altında kurulan bir süvari tugayı burada bir eğitim ve manevra yapmıştır. Söz konusu manevralara katılmış olan ATATÜRK, 10 gün süren bu tatbikat sırasındaki izlenimlerini bir kitap hâline getirmiştir. 1909'da Selânik'te basılmış olan bu eser, askerin talim ve tatbikat alanındaki bilgi ve deneyim boşluğunu doldurmak ve kendisinin deyimiyle asker arkadaşlarına "*hediye*" olsun diye yazılmıştır.[41]

---

[38] Erol Kaya; Mustafa Kemal Atatürk'ün İlk Gazetesi Minber Açıklamalı Çevirisi, Ebabil Yayınları, Ankara, 2007, s. 1-23.

[39] Atatürk'ün Askerliğe Ait Eserleri; Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1959, s. 9. Hüsnü Özlü; "Atatürk'ün Yazdığı 'Taktik Meselesinin Çözümü ve Emirlerin Yazılmasına İlişkin Öğütler' Adlı Eserin Onun Liderlik Özellikleri Açısından Analizi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S 48, s. 815-838, Güz 2011, s. 819.

[40] Atatürk'ün Askerliğe Ait Eserleri...; s. 9.

[41] Bu eserin yazılma amacı Atatürk tarafından şu şekilde açıklanmıştır: "Bizde talim ve tatbikat maksadıyla bir süvari livasının içtimaı senelerden beri görülmedi. Erkânıharbiye Reisi'nin, Ordu Kumandanlarının manevra meydanlarında ısbat-ı vücud etmeleri de şimdiye kadar vaki olmamış gibidir. (Cumali Ordugâhı) mütehassir olduğumuz hayat-ı askeriyenin mebdei gibi telakki edilebileceğinden; orada geçirdiğim on günlük hayatın hatırası olmak üzere tuttuğum bazı

ATATÜRK, "*Beşinci Kolordu Erkânıharbiye Tabiye Tatbik ve Seyahati*" adlı eserini ise 5. Kolordu Harekât Şube Müdürü olduğu sırada, subayların arazi koşullarında yetiştirilmesi için tatbikatın önemini vurgulamak amacıyla yazmıştır. Bu eseri, 1911'de Selânik Askeri Matbaası'nda basılmıştır.[42]

"*Taktik Meselesinin Çözümü ve Emirlerin Yazılmasına İlişkin Öğütler*" adlı eseri, Edirne Sanayi Mektebi Matbaası'nda 1916'da basılmıştır. İki bölümden oluşan eserin birinci bölümünde, taktik meselesinin çözümü üzerinde durulurken ikinci bölümünde ise emirlerin yazılmasına ilişkin öğütlere yer verilmiştir.[43]

16. Kolordu Komutanı iken 1916 yılının Şubat ayında, "*Ta'lîm ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar*" adlı bir eser yazmıştır. Çalışmasında, askerî eğitim ve terbiye üzerinde durarak bunun kaç şekilde yapılacağından, amaç ve öneminden söz etmiştir.[44]

ATATÜRK 1913'te Sofya'ya ataşe militer olarak atanmıştır. Burada bulunduğu sırada, hem mahalleden hem de askerî okuldan arkadaşı Nuri Conker'in Türk ordusundaki emir komuta zincirinde yaşanan sorunlara ilişkin olarak yazdığı, "*Zabit ve Kumandan*" adlı kitabın eleştirisi olarak "*Zabit ve Kumandan ile Hasbihâl*" adlı bir kitap yazmıştır. Ancak 1918'de basılabilen ve iyi bir yönetici ve komutanın nasıl olması gerektiğinin tartışıldığı eserde, komuta kademesinde yaşanan yetersizliklerin bir ordunun ve ülkenin kaderini nasıl etkileyebileceği anlatılmıştır.

Balkan Savaşları ile Birinci Dünya Savaşı arifesinde kaleme aldığı bu eserinde, gerçek bir savaş sırasında, rakibin hamlelerinin her zaman doğru bir şekilde öngörülemeyeceğinden dolayı, her an sürprizlerin yaşanabileceğini belirtmiştir. Askerlerin inisiyatif almalarının önemini vurguladığı çalışmasında, komutanların kendilerini iyi yetiştirmesinin, askerlerinden daha üstün niteliklere ve lider özelliklerine sahip olmasının önemine değinerek vicdan ve ahlaki değerlerin askerliğin en önemli unsurları olduğunun altını çizmiştir. Ayrıca komutanların yönetimlerindeki askerlerini iyi tanımaları, onların ruhlarına hitap ederek her konuda örnek ve inandırıcı olmalarının gerekliliğine de değinmiştir. Çünkü ATATÜRK'e göre bir komutanın kendini askerlerine kabul ettirebilmesi ancak bu şekilde mümkün olabilirdi. Eserinde, askerlikte eğitimin önemini de vurgulayarak eğitimin uygulamalı olmasına ve ast üst tüm askerler için çok üst düzeyde yapılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Fedakârlık kavramı üzerinde de durmuş,

---

notları silah arkadaşlarıma hediye etmek istedim. Asker hediyesi, asker olanlarca makbule geçer." Atatürk'ün Askerliğe Ait Eserleri; Cumali Ordugâhı, Selânik, 1325, s. 4.

[42] Atatürk'ün Askerliğe Ait Eserleri; Beşinci Kolordu Erkânıharbiye Tabiye Tatbik ve Seyahati, Selânik, 1327, s. 3-24.

[43] Özlü; "Atatürk'ün Yazdığı Taktik Meselesinin Çözümü...", s. 820.

[44] Özlü; "Atatürk'ün Ta'lîm ve Terbiye-i Askeriyye...", s. 233-235.

ordunun ancak fedakârlıkla yaşayabileceğine dikkat çekerek Türk subayının ruh olarak amatör ve özverili olması gerektiğini söylemiştir. Buna dayanarak da bir subayın mesleki koşullarının ağırlığının onun çalışmalarında bir mazeret teşkil edemeyeceğini, mesleki yaşamının özel yaşamından önce geleceğini ve kendi varlığını hiçe sayması gerektiğini belirtmiştir.[45]

"*Anafartalar Muharebatı'na Ait Tarihçe*" ile "*Arıburnu Muharebeleri Raporu*" adını taşıyan eserlerinin basımı ise ancak onun ölümünden sonra gerçekleştirilebilmiştir. ATATÜRK'ün el yazısı ile bir okul defterine yazılmış olan *"Anafartalar Muharebatı'na Ait Tarihçe"* adlı eserin en belirgin özelliği ise olayların üzerinden fazla bir zaman geçmeden hemen kaydedilmiş olmasıdır.[46] Eseri yayıma hazırlayan Uluğ İğdemir'in belirttiğine göre eser ilk defa 1943'te Cumhuriyet'in XX. Yıl Dönümü münasebetiyle Türk Tarih Kurumunun çıkardığı Belleten adlı derginin 28. sayısında yayımlanmıştır. Daha sonra 1962'de Türk Tarih Kurumu yayınlarının XVI. ATATÜRK Yayınları Serisi'nde dördüncü sayı olarak kitap hâlinde basılmıştır.[47] ATATÜRK, eserinin girişinde *"Anafartalar hâdisatı Arıburnu Cephesi'ndeki muharebat ile alakadardır. Bu sebeple, Anafartalar mıntıkasının cenubunda ve Arıburnu muharebe cephesinin sağ cenahında bulunan 19'uncu Fırkanın (doğrudan doğruya Anafartalar Muharebati'yle münasebettar) bazı tedabir ve tertibatından bahsedeceğim. Mezkûr fırkanın kumandanlığı 26/27 Temmuz 1331 (8/9 Ağustos 1915) gecesine kadar uhdemde idi."*[48] diyerek yazdıklarının içeriğinin sınırlarını belirtmiştir.

Bu arada belirtmek gerekir ki günlük tutmayı ve anılarını yazmayı bir alışkanlık hâline getiren ATATÜRK, bu alışkanlığının tarihsel bir belge olduğunun ve tarihi yazarken bunların birer belge olarak kullanılacağının da bilincindedir. Nitekim Osmanlı Devleti Dönemi'nde, Genel Karargâh Harp Tarihi Şubesi tarafından Birinci Dünya Savaşı'nın tarihinin saptanması için kendisinden, görevli olduğu Arıburnu ve Anafartalardaki harekât ve savaşlarla ilgili yaşadıklarını yazması istenildiğinde, elindeki en önemli kaynak, tuttuğu anı defteri olmuş ve *Arıburnu Muharebeleri Raporu*'nu da bu anı defterlerine yazdığı notlardan yararlanarak yazmıştır.

ATATÜRK'ün askerlik mesleği ile ilgili yazdığı eserlerinde ve günlüklerinde, bu meslekle ilgili olarak en çok üzerinde durduğu hususların başında, zamanlama konusu gelmektedir. Hemen her eserinde, yapılacak işlerin zamanlamasının doğru olması konusunda meslektaşlarına uyarılarda

[45] Atatürk'ün Askerliğe Ait Eserleri; Zabit ve Kumandan ile Hasbihal, İstanbul, 1334, s. 24.
[46] Mustafa Kemal, Anafartalar Muharebatı'na Ait Tarihçe; Yayınlayan: Uluğ İğdemir, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s. IX.
[47] Mustafa Kemal; Anafartalar Muharebatı'na..., s. IX. Mustafa Kemal; Arıburnu Muharebeleri Raporu, Yay. haz. Uluğ İğdemir, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1990, s. VII.
[48] Mustafa Kemal; Anafartalar Muharebatı'na..., s. 3.

bulunmuştur. Bunun dışında, sorunların iyi analiz edilmesi ve detaylara en ince ayrıntısına kadar dikkat edilmesi gerektiğini de belirtmiş, savaşta kesin sonuca ulaşmak için taarruzun önemli olduğunu söyleyerek savaşılacak arazinin tahlilinin yapılmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Ayrıca askerlikte başarıya ulaşılmasında, disiplinin, eğitimin, moral ve motivasyonu yüksek tutmanın, komuta kademesinin kendini iyi yetiştirmesinin, tatbikat yapılmasının ve ordunun sürekli olarak savaşa hazır durumda bulundurulmasının çok etkili olduğunu dile getirmiş, yabancıların yönlendirmesine karşı çıkarak kendi gücünü tanıma ve kendine güvenmenin her şeyden önemli olduğunu söylemiştir.[49]

Yazdığı Diğer Eserler

Nutuk

15-20 Ekim 1927 yılında Cumhuriyet Halk Fırkasının İkinci Kongresi'nde söylediği ve 1928 yılında kitap hâline getirilmiş olan ATATÜRK'ün "*Nutuk*" adlı eseri, tüm yazdıklarının ve söylediklerinin içinde yarattığı etki bakımından en önemli eserlerinden biri olmuştur. *Nutuk*, günümüze değin çok sayıda tarihçi, siyaset bilimci, sosyolog, edebiyatçı ve felsefeci tarafından incelenmiş ve araştırma konusu olarak ele alınmıştır. Araştırılmaya ve incelenmeye değer bir eser olduğu kadar, özellikle tarihçiler tarafından -Cumhuriyet tarihinde- temel başvuru kaynaklarından biri olarak da görülen *Nutuk*, araştırma, inceleme ve başvuru eseri olarak kullanılmasının yanı sıra, bazı araştırmacılar tarafından özetlenmiş, sadeleştirilmiş ve neredeyse hemen herkesin okuyabileceği bir el kitabı hâline dönüştürülmüştür.[50]

ATATÜRK'ün güzel söz söyleme yeteneğini de sergilediği *Nutuk* edebî açıdan değerlendirildiğinde biçim ve içerik bakımından, "*Türk nesrinin*",[51] "*hitabet sanatının*"[52] ve "*edebiyatının*"[53] en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilmiştir.

Nutuk, Ankara'da Ulus semtinde bulunan ve günümüzde Cumhuriyet Müzesi olarak kullanılan İkinci Meclis Binası'nda okunmuştur. Nutuk'un söylendiği bu kongreye, milletvekilleri, elçiler, üst düzey bürokrat ve askerler katılmışlardır. Kongreye katılanlar arasında Erkânıharbiyeiumumiye Reisi

[49] Atatürk'ün Askerliğe Ait Eserleri... Özlü; Atatürk'ün Ta'lîm ve Terbiye-i..., s. 222-235. Özlü; Atatürk'ün Yazdığı Taktik Meselesinin Çözümü..., s. 820-836. İnan; Karlsbad Hatıraları..., s. 41-42. Tezer; s. 68.
[50] Hakan Uzun; Atatürk ve Nutuk, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006, s.XIX.
[51] Suat Sinanoğlu; Türk Hümanizmi, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 43.
[52] Önder Güçgün; "Hatip Atatürk ve Atatürk'ün Büyük Nutuk'taki Hitabet Sanatı", Yetmiş Beşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni 17-18 Ekim 2003 Ankara Bildiriler, Yay. haz. Dursun Ayan-M. Alper Parlak, s. 169-181, Ankara, 2003, s. 178. Zeynep Korkmaz; "Atatürk ve Nutuk", Türk Dili, S 551, s. 390-398, Kasım 1997, s. 397.
[53] Necati Cumalı; Niçin Aşk, İmbat Yayınları, İstanbul, 1971, s. 180.

Fevzi Paşa, Paris Elçisi Fethi Bey,[54] Prag elçisi Vasıf Bey, Ordu Müfettişi Ali Sait Bey, Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa, Şûrayıdevlet Başkanı Nusret Bey, Milletvekili eşleri ile bazı diğer davetli hanımlar vardır. Kongreye ayrıca İtalya, Sovyet Rusya, ABD, İngiltere elçileri; Yunanistan, Polonya, Çekoslovakya orta elçileri; Afganistan, İran, Bulgaristan, Arnavutluk, Macaristan, İsveç ve İran maslahatgüzarları ile İran'ın sabık Harbiye Nazırı Füruğı Han katılmıştır.[55]

ATATÜRK, Nutuk'unda metin haricinde bir konuşma yapmış ve dokuz seneden beri isimleri bilinen ve bilinmeyen kişiler tarafından kendisine verilen para ve yapılan bağışların hesabını vermiştir. Konuşmasında bu paranın önemli bir kısmının Büyük Taarruz için nasıl harcandığını, sonra nasıl iade edildiğini ve o güne kadar harcanan miktar ile kalan mevcut meblağın ne kadar olduğunu ifade ettikten sonra sözlerine şunları eklemiştir: "*Bundan başka efendiler vaktiyle Ankaralı hemşehrilerim tarafından bana hediye edilip elyevm ikâmet etmekte bulunduğum Çankaya'daki ev ile Bursa, Trabzon, Erzurum, Antalya, Konya, İzmir'de bana hediye edilen evlerin ve Ankara'da satın aldığım bir kısım arazi vardır ki bunların hepsi fırkamındır.*"[56] Böylelikle Mustafa Kemal Paşa kongre salonundaki kişilerin gözlerinin yaşarmasına da yol açan[57] bu konuşmasıyla, tüm gayrimenkullerini CHF'ye bırakmıştır.

Toplam 6 gün, 36 saat 33 dakikada[58] söylenen Nutuk, 19 Mayıs 1919-20 Ekim 1927 tarihleri arasındaki olayları, gelişmeleri ve bu gelişmelerde rol oynayan kişileri kapsamaktadır. Eserde, Millî Mücadele Dönemi'nde Türk yurdunun içinde bulunduğu durumun tablosu çizilmiş, bu mücadelenin ve inkılabın ne güç koşullar ve engeller içinde başarıldığı ayrıntıları ve belgeleri ile anlatılmıştır. Nutuk'un ilk gününde (15 Teşrinievvel Cumartesi 1927) 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basmasından, Sivas Kongresi'ne kadar, ikinci gün (16 Teşrinievvel 1927 Pazar) Son Osmanlı Mebusan Meclisinin seçimlerine kadar, üçüncü gün (17 Teşrinievvel 1927 Pazartesi) Büyük Millet Meclisinin açılışına kadar, dördüncü gün (18 Teşrinievvel 1927 Salı) İkinci İnönü Zaferi'ne kadar, beşinci gün (19 Teşrinievvel 1927 Çarşamba) Lozan

[54] Fethi Bey bu kongreye katılabilmek için 12 Teşrinievvel 1927 günü Paris'ten Türkiye'ye gelmiştir. Milliyet; 13 Teşrinievvel 1927.
[55] Vakit-Milliyet-Akşam-Cumhuriyet-Hakimiyet-i Millîye; 16 Teşrinievvel 1927, Joseph C. Grew; Atatürk ve Yeni Türkiye, çev. Gülşen Ulutekin-Kamil Yüceoral, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 41. Salahi R. Sonyel; "İngiliz Belgelerinde Mustafa Kemal Atatürk'ün Büyük Nutuk'u", Yetmiş Beşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni 17-18 Ekim 2003 Ankara Bildiriler, Yay. haz. Dursun Ayan-M.Alper Parlak, s.74-86, Ankara, 2003, s. 82.
[56] Cumhuriyet-Vakit; 21 Teşrinievvel 1927.
[57] Ahmet Ağaoğlu; "Büyük Kongre", Cumhuriyet, 23 Teşrinievvel 1927.
[58] Cumhuriyet-Milliyet-Vakit; 21 Teşrinievvel 1927.

Barış Antlaşması'na kadar, altıncı ve son gün (20 Teşrinievvel 1927 Perşembe) ise Nutuk'u "Gençliğe Hitabe" ile bitirmiştir.[59]

Nutuk, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükte olduğu bir dönemde okunmuştur. Nutuk'un bu dönemde daha doğrusu 1927 yılında söylenmesi ise bir rastlantı değil, ATATÜRK'ün bilinçli bir tercihinin sonucudur. Zaten yaşadığı sürece böylesi bir içerik ve niceliğe sahip başka bir söylemi de olmamıştır. Bu nedenle de Nutuk bir neden değil, sonuçtur. Bir başka deyişle söylenmesinden önce yaşanan olayların zorunlu olarak ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Daha açıkçası, devletin ve toplumun yeniden inşası amacıyla kökten ve hızlı bir değişim yaşanmış, Şeyh Sait İsyanı çıkmış, Millî Mücadele Dönemi'nde ATATÜRK'ün yakın çalışma arkadaşları olan Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele gibi kişiler tarafından muhalif Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuş ve kısa bir sonra da olaylı bir şekilde kapatılmıştır. Bunlara ek olarak ATATÜRK'e İzmir'de bir suikast teşebbüsünün düzenlenmesi de siyasal alandaki gerginliği iyice artırmış ve Nutuk tüm bu yaşananların sonucunda okunmuştur. Nutuk metni bu açıdan değerlendirildiğinde, içeriğinde yaşanan bu siyasi gerilimlerin de etkisini görmek mümkündür.[60]

Belgelere dayalı olarak yazılan Nutuk'un Vesikalar cildinde toplam 300 adet belge bulunmaktadır. Metin kısmında kullanılan belge sayısı ise 231'dir. Kısacası Nutuk'ta metin içinde ve ayrı ciltte toplam 531 adet belge kullanılmış ve bu belgelerle ortaya atılan iddialar güçlendirilmeye çalışılmıştır. Nutuk'ta büyük çoğunluğunu telgrafların oluşturduğu belgelerden başka; Kongre tutanakları, Heyet-i Temsiliye kararları, Halk Fırkası toplantı tutanakları, TBMM celse ve gizli celse zabıtları, Amasya Mülakatı kararları, mektuplar; raporlar, bildiriler, gazeteler,[61] konferans ve görüşme metinleri,[62] Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruluş tüzüğü gibi farklı belge ve kaynak çeşidi kullanılmıştır.[63]

Nutuk ilk olarak 1928 yılında Türk Tayyare Cemiyeti tarafından basılmıştır.[64] Nutuk, yurt dışında da basılmıştır. Almanca, Fransızca ve İngilizce basımları, Almanya'nın Leipzig şehrindeki K. F. Kohler Yayınevi[65]

[59] Cumhuriyet-Vakit-Akşam-Milliyet-Hakimiyet-i Milliye; 16-21 Teşrinievvel 1927.
[60] Uzun; s. 3-17.
[61] Bu gazeteler şunlardır: İkdam, İrade-i Millîye, Neogolos, İstanbul, Bosphore, Tasvir-i Efkâr, Ferda (Adana'da), Yeni Dünya, Tercüman-ı Hakikat, Pontus, Vatan, Tevhid, Tanin, Tok Söz, Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf.
[62] Sivas'tan Ankara'ya geldikten sonra Ankaralılara verdiği konferans (Belge 220) ile İzmit'te İstanbul gazetecileri ile yaptığı görüşme.
[63] Uzun; s. 85.
[64] ATAZBK; 46 G.2 B: 2-1. BCA; O.51. V.41 8.68.26. Vakit; 26 Teşrinievvel 1927.
[65] BCA; (828.7.1928) 030. 10.83-547.15.

tarafından gerçekleştirilmiştir.[66] Nutuk'un Rus dilinde basımı ise 1929-1934 yılları arasında Sovyetler Birliği tarafından gerçekleştirilmiştir.[67] Günümüzde ise ATATÜRK Araştırma Merkezi tarafından Nutuk'un birçok dünya diline çevirisi yapılmıştır.

Nutuk'un yeni Türk alfabesiyle ilk basımı 1934 yılında üç cilt hâlinde gerçekleştirilmiştir. 1938 yılında ise belgeler kısmı hariç ve sadece metni içeren tek cilt hâlinde yeniden basılmıştır. 1938 yılından sonra Nutuk yeniden 1950 yılında basılmıştır. Nutuk'un tıpkıbasımı gibi sadeleştirilmiş baskıları da yapılmıştır. Bu konuya ilk değinen ise 1946-1947 yılları arasında yayımlanmış olan Kemalist adlı dergi olmuştur. Milliyet gazetesi de 1959'da Selami İzzet Sedes'in kısaltarak sadeleştirdiği Nutuk metnini yayımlamıştır. 1962 yılında da Nutuk, Ankara Radyosu'nda her gece sadeleştirilerek okunmuştur. Ancak Nutuk'un resmî olarak sadeleştirilmiş ilk basımı, Dr. Mehmet Tuğrul, Salah Birsel, Cahit Öztelli, M. Sunullah Arısoy, ikinci ciltte M. Sunullah Arısoy yerine Hamdi Olcay'dan oluşan bir kurul tarafından "*Söylev (Nutuk)*" adıyla 1963'te Türk Dil Kurumu tarafından yapılmıştır. Nutuk'un dili sadeleştirilerek yapılan bir diğer basımı ise Dr. Birol Emil, Melin Haser ve Mehmet Ali Aydın'dan oluşan bir kurul tarafından gerçekleştirilmiştir. Vesikalar cildi bulunmayan bu Nutuk'un birinci cildi 1973'te, ikinci cildi ise 1975'te Kültür Bakanlığının "*1000 Temel Eser*" dizisi arasında basılmıştır.[68]

Raporları, Vatandaş İçin Medeni Bilgiler ile Geometri Kitabı

ATATÜRK, 17 Kasım 1930 ile 26 Ocak 1931 tarihlerinde yaptığı yurt içi inceleme gezilerine ait "*Raporlar*" ile "*Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*" ve "*Geometri*" adını taşıyan kitaplar da yazmıştır. Bunları da aynen Nutuk gibi, yazıldıkları dönemin koşullarının bir ürünü olarak değerlendirmek mümkündür. Bu nedenle, söz konusu eserleri, 1930'larda Türkiye'de ve dünyada yaşanan gelişmelerle birlikte ele almak ve karşılaştırmalı olarak değerlendirmek, daha sağlıklı sonuçlara ulaşılması ve yazılanların daha anlamlı kılınabilmesi için âdeta bir zorunluluktur. Dolayısıyla bu eserlerin değerlendirilmesine geçmeden önce, yazıldıkları dönemin iç ve dış koşullarına kısaca değinmekte yarar vardır.

1930 yılına kadar bir ulus devlet kurmak ve yeni değerlerle yüklü bir devlet ve toplum modeli oluşturmak için ilk olarak devletin siyasal yapısında kökten bir değişikliğe gidilmiştir. Bu bağlamda, saltanat ile hilafet makamları birbirinden ayrılarak saltanat ilga edilmiş, daha sonraları ise hilafet makamı da kaldırılarak eğitim ve öğretim birleştirilmiştir. Böylelikle millî egemenliğe

[66] Grew; s. 41.
[67] Sami N. Özerdim; "Nutuk'un Çeşitli Basımları ve Düşündürdükleri", Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri Bildiriler ve Tartışmalar, Ankara, 1980, s. 241.
[68] Uzun; s. 129-130, 139.

ve laik bir kimliğe sahip devlet olmak yolunda önemli adımlar atılmıştır.[69] 1930 yılına gelindiğinde ise 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Türkiye'yi de etkilemeye başlamış ve halkın ekonomik durumu daha da bozulmuştur. Böylelikle siyasal ve toplumsal birçok alanda önemli değişiklikler gerçekleştirilmiş olmakla beraber, ekonomik sorunların çözümünde yeterince başarılı olunamadığı daha da belirginleşmiştir.[70] Böylesi bir ortamda, büyük beklentilerle ve birden çok amaca hizmet edeceği düşünülerek ATATÜRK'ün de isteğiyle, Mecliste bir muhalefet oluşturmak; toplumdaki huzursuzlukları gidermek, Hükûmetin ve Cumhuriyet Halk Fırkasının (CHF) kendine "*çekidüzen*" vermesini sağlamak ve "*demokratik*" bir toplum oluşturmak amacıyla Fethi Bey (Okyar) tarafından 12 Ağustos 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) kurulmuştur. SCF halktan çok büyük bir ilgi görmüş, farklı siyasal görüş ve gruplar tarafından desteklenmiştir. Hatta Ekim 1930'da yapılan belediye seçimlerinde beklenenden de başarılı olmuş ve 502 seçim bölgesinden 31'inde seçimleri kazanmıştır. Ancak bu partinin kurulmasından sonra ülkede yaşanan siyasal gerilimler ve SCF'nin kapatılmasından kısa bir süre sonra yaşanan Menemen Olayı, halktaki hoşnutsuzluğun ve CHF'nin yönetimdeki başarısızlığının ortaya çıkmasını sağladığı gibi, cumhuriyet rejiminin de tehlikede olduğuna yönelik ciddi endişeler yaratmıştır. Bununla beraber, bu olaydan önemli dersler de çıkarılmış ve sorunlara yeni bir anlayışla ve yeni kurumlarla çözüm aranmasına çalışılmıştır. Ülkede yaşanan hızlı ve radikal değişimle ulaşılmak istenen amaçların ne olduğu konusunda henüz halkın tam anlamıyla aydınlatılamadığı ve yaşanan değişimin halka benimsetilmesi ile ekonominin güçlendirilmesinde hâlâ bazı eksikliklerin olduğu görülmüştür. Bunların giderilmesi için inkılabın ideolojisinin yayılması yönünde çalışmalar yapılması düşünülmüş, ATATÜRK üç aylık yurt gezisine çıkmış ve gezi sonunda gördüklerinin de etkisiyle toplumsal, siyasal ve ekonomik bazı yeni düzenlemelerin yapılması gündeme gelmiştir.[71] Özellikle iki problemin

[69] Erik Jan Zürcher; Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 251-257. Zürcher; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 123-124. Lord Kinross; Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu, çev. Necdet Sander, 12. Basım, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1994, s. 465-472. Esat Öz; Otoriterizm ve Siyaset Türkiye'de Tek Parti Rejimi ve Siyasal Katılma (1923-1945), Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s. 75. Mete Tunçay; Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 149, 158-164.
[70] Yüksel Ülken; Atatürk ve İktisat, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1981, s. 101-102. Feridun Ergin; Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, byy., 1977, s. 14. Emre Kongar; Atatürk Üzerine, Hil Yayınları, İstanbul, 1983, s. 101. Niyazi Berkes; Türk Düşününde Batı Sorunu, Bilgi Yayınları, Ankara, 1975, s. 103. Ercüment Kuran; Atatürk'ün İktisadi Görüşleri, Atatürkçülük Üzerine Denemeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 42.
[71] Temuçin Faik Ertan; Kadrocular ve Kadro Hareketi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 9-15. Hakkı Uyar; "Atatürk Dönemi İç Politikası 1920-1938", Yakın Dönem Türk Politik Tarihi, Anı Yayınları, Ankara, 2006, s. 58. Çetin Yetkin; Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1945, Altın

çözümlenmesinin elzem olduğu görülmüştür. Birincisi toplumun entelektüel ve kültürel seviyesinin yükseltilmesi, ikincisi de ekonomik kalkınmanın sağlanmasıdır. Böylelikle kalkınma, *"topyekûn bir kalkınma"* olarak algılanmış; ekonomik ve entelektüel-kültürel kalkınma bir bütün olarak düşünülmüş, ikisi birlikte yürütülmeye çalışılmıştır.[72]

İnkılapların benimsenmesi konusunda özellikle de kültür alanında, tarih ve dil alanında yapılan çalışmalar dikkati çeker. Türkçenin ulusal bir kimlik oluşturmak için çok önemli bir araç olduğunun bilincinde olunması nedeniyle, Türkçenin sadeleştirilmesi, gelişmesinin sağlanarak bir bilim dili hâline getirilmesi, zengin ve köklü bir dil olduğunun ispatlanmasına yönelik çalışmalarla Türkçe sayesinde ulus inşasında önemli bir harç oluşturulmak istenmiştir. 23 Ocak 1932'den itibaren Ezan ve Kur'an Türkçe olarak okunmaya başlanmış, 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuş, 26 Eylül-6 Ekim tarihleri arasında Birinci Türk Dil Kurultayı yapılmıştır. Ayrıca her yıl eylül ayının son haftası "Dil Bayramı" ya da "Dil Haftası" kutlamaları yapılmış, "Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyaları düzenlenmiştir.[73]

Söz konusu dönemde dünyada yaşanan gelişmelere bakıldığında, öncelikle Birinci Dünya Savaşı ve ardından gelen 1929 Ekonomik Krizi'nin bütün dünya devletlerindeki ekonomik sorunları artırdığı görülür. Bu dönemde gerek ekonomik sorunları çözmek gerekse sürekli olarak gelişen toplumsal muhalefeti ortadan kaldırmak için baskıcı yöntemler, otoriter ve totaliter uygulamalar ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu nedenle de 1930-1931 yılları Avrupa'da faşizmin tırmanışa geçtiği yıllar olmuştur. İtalya'da 1922 yılında iktidarı ele geçirmiş olan Mussolini iktidarını iyice sağlamlaştırmış, Almanya'da ise Hitler başarının eşiğine gelmiştir.[74] Ekonomik kriz iç politikada otoriter ve totaliter uygulamaları getirirken dış politikada ise saldırgan ve yayılmacı eğilimlerin artmasına neden olmuştur. Özellikle Japonya'nın 1931 yılında Mançurya'ya saldırması, dünyayı yeni bir savaşa götürecek olan siyasal buhranların başlangıcını teşkil etmiştir. Kısacası ekonomik bunalımların etkisiyle İtalya, Almanya ve Japonya'da baskıcı, totaliter rejimler iş başına gelirken dış politikada yayılmacılık ve saldırganlık egemen olmaya başlamıştır. Aynı dönemde Sovyet Rusya'da Stalin önderliğindeki diktatörlük de güçlenmiştir. Dünyanın büyük devletlerinde görülen otoriter ve totaliter rejimlerden Tuna ve Balkan ülkeleri

---

Kitaplar Yayınevi, 1983, s. 18-19, 29. Cezmi Eraslan; Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2003, s. 133.

[72] Sina Akşin; Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 223-224.

[73] Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940; C I, 4. Basım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 186, 190, 193.

[74] Yetkin; s. 58-59.

de etkilenmişlerdir. Bu etkilenme sonunda zamanla Avusturya, Macaristan, Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan gibi ülkelerde diktatörlükler kurulmuştur.[75] Özetle Birinci Dünya Savaşı ve ardından 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin yarattığı siyasal, ekonomik ve psikososyal bunalımlar dünyada demokrasilerin etkinliğini azaltmış ve otoriter - totaliter eğilimlerin hız kazanmasına neden olmuştur.[76]

Raporları

ATATÜRK çeşitli nedenlerle sık sık yurt içi gezilerine çıkmıştır. Bunlardan biri 17 Kasım 1930 - 6 Ocak 1931 tarihleri arasında yaptığı gezi ile 26 Ocak 1931 - 2 Mart 1931 tarihleri arasında yaptığı gezidir. 17 Kasım'da yaptığı ilk gezisi sırasında, Kayseri, Sivas, Tokat, Turhal, Amasya, Çarşamba, Samsun, Trabzon, İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne'yi ziyaret etmiştir.[77] 26 Ocak 1931'de başlayan ikinci inceleme gezisi sırasında ise[78] İzmir, Balıkesir, Aydın, Denizli, İçel, Mersin, Adana, Malatya ve Konya'yı ziyaret etmiştir.[79] Bu gezileri sırasında, eğitim, sağlık, maliye, ekonomi, adliye, bayındırlık gibi birçok alanla ilgili olarak hem kendi gözlemlerine hem de vatandaşlarla yaptığı sohbetlerden elde ettiği verilere dayanarak ülkenin içinde bulunduğu sorunlar ve bunların çözümüne yönelik önerilerinin bulunduğu raporlar hazırlamıştır.[80] Gezi sırasındaki notlar, TBMM tutanak yazıcıları tarafından tutulmuş, gezi sonunda ATATÜRK'ün gözetimi altında temize çekilerek Başbakan'a ve diğer ilgililere ulaştırılmıştır.[81]

Ancak burada belirtilmesi gerekir ki bu inceleme gezileri için belirlenen tarihler ve seçilen iller ATATÜRK'ün bilinçli bir tercihinin sonucudur. Dikkatlice bakıldığında, ilk gezisine başladığı gün, 17 Kasım 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapandığı, ancak 23 Aralık 1930'da meydana gelen Menemen Olayı nedeniyle bu gezisinin yarım kaldığı ve 26 Ocak 1931'de yeniden başladığı görülebilir. Ayrıca gezi yapılan iller incelendiğinde de aralarında 1930 Belediye Seçimlerinde SCF'nin başarılı olduğu, Bursa, İzmir, Çanakkale, Aydın, Tekirdağ, Samsun, Kırklareli, Amasya, İstanbul ve

---

[75] Avusturya 1933'te Dollfuss rejimi ile Macaristan 1919'daki Horthy - Berthlen rejimi ve 1932'deki General Gümbös rejimi ile Yugoslavya kralı Aleksandr, Romanya 1930'larda Kral Carol, Bulgaristan 1935'te Kral Boris, Yunanistan 1935'te General Meteksas ile diktatörlük rejimlerine geçmişlerdir. Ayrıca Polonya'da 1926'da, Litvanya'da 1930'da, Estonya ve Letonya'da ise 1934'te dikta rejimleri kurulmuştur.

[76] Ertan; s. 26.

[77] Atatürk'ün Bütün Eserleri; C 24, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, s. 315.

[78] Atatürk'ün Bütün Eserleri; C 25, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s. 21.

[79] Atatürk Seyahat Notları...; s. 67.

[80] Atatürk Seyahat Notları (1930-1931); Yayına haz. Gürbüz Tüfekçi, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998.

[81] Atatürk'ün Bütün...; C 24, s. 315.

İçel gibi illerin olduğu tespit edilebilir.[82] Dolayısıyla bu gezilerin asıl amacı, Serbest Cumhuriyet Fırkasının siyasi faaliyetleri sırasında yaşanan toplumsal gerilimlerin ve CHP'nin seçimlerde uğradığı başarısızlığın nedenlerinin araştırılması olmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi bu gezilerin sonunda elde edilen veriler, Türkiye'de izlenecek politikaların belirlenmesinde etkili olmuştur.

Medeni Bilgiler

1931 yılından itibaren ortaöğretim kurumlarında okutulmaya başlanan "*Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*" kitabı tek bir kişinin kaleminden çıkmamıştır. Kitabın oluşumunda, başta Afet İnan olmak üzere, ikinci bölümünü yazan Recep Peker, ayrıca "*Türkiye'de Cumhuriyet Nasıl Oldu?*" kısmını yazan Tevfik Bıyıklıoğlu ile birlikte daha birçok kişinin katkısı olmuştur. Bununla beraber, kitabın birinci bölümü büyük oranda, ATATÜRK'ün hem kendi el yazısıyla yazdığı hem de Afet İnan'a yazdırdığı notlardan oluşmuştur.

ATATÜRK'ün bu kitabın basılması için Başbakan İnönü'ye gönderdiği resmî yazıda da belirttiği gibi söz konusu kitap yetişen yeni neslin eğitim ve öğretiminde kullanılmak üzere yazılmıştır.[83] Dolayısıyla bu kitabın ATATÜRK'e ait bölümü, dönemin iç ve dış koşulları da dikkate alınarak değerlendirildiğinde, ATATÜRK'ün hangi değerlere inanmış, nasıl bir vatandaş özlemi içinde olduğu anlaşılabilir.

Medeni Bilgiler'de, demokratik rejim ve özgürlük kavramı üzerinde durularak demokrasinin özellikleriyle beraber, üstünlüğü de anlatılmıştır. Demokrasiyle ilgili ise şu satırlara yer verilmiştir:

"... Demokrasinin tam ve en bariz hükûmet şekli Cumhuriyet'tir... Artık bugün, demokrasi fikri daima yükselen bir denizi andırmaktadır..."[84]

"Demokrasi prensibi: Hâkimiyeti istimal eden vasıta ne olursa olsun, esas olarak milletin hâkimiyete sahip olmasını ve kalmasını icap ettirir. Bu noktayı, birkaç kelime ile izah edelim:

---

[82] "1930 Belediye Seçimlerinin sonucunda, Serbest Cumhuriyet Fırkası, toplam 502 seçim bölgesinden 31'ini kazanmayı başarmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkasının kazandığı bölgeler; Armutlu (Bursa), Bademiye (İzmir), Biga (Çanakkale), Bozdoğan (Aydın), Bozdoğan (İzmir), Buca (İzmir), Burgaz (İstanbul), Çine (Aydın), Dikili (İzmir), Germencik (Aydın), Gördes (Aydın), Karapınar (Aydın), Keşan (Tekirdağ), Kınık (İzmir), Kuşadası (İzmir), Ladik (Samsun), Maltepe (İstanbul), Menemen (İzmir), Merzifon (Amasya), Pınarhisar (Kırklareli), Samsun, Silifke (İçel), Söke (Aydın), Şereflihisar (İzmir), Şirince (İzmir), Umurlu (Aydın), Urla (İzmir), Üsküp (Kırklareli), Vize (Kırklareli) ve Yenipazar (Aydın)'dır." Çetin Yetkin; SCF Olayı, 4. Baskı, Otopsi Yayınları, 2004, s. 267-268.

[83] İnan; Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, 2. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

[84] İnan; Medeni Bilgiler..., s. 29.

a) Demokrasi esas itibarıyla siyasi mahiyettedir. Demokrasi, bir içtimai muavenet veya iktisadi teşkilat sistemi değildir. Demokrasi maddi refah meselesi de değildir. Böyle bir nazariye vatandaşların siyasi hürriyet ihtiyacını uyutmayı istihdaf eder. Bizim bildiğimiz demokrasi, bilhassa siyasidir; onun hedefi, milletin idare edenler üzerindeki murakabesi sayesinde, siyasi hürriyeti temin etmektir.

b) Demokrasinin birinci hassasiyle müşterek ikinci bir hassası daha vardır. O da şudur: Demokrasi, fikrîdir; bir kafa meselesidir. Herhâlde, bir mide meselesi değildir. Hükûmet prensibi de bir adalet muhabbetini ve ahlak fikrini icap ettirir. Demokrasi, memleket aşkıdır, aynı zamanda babalık ve analıktır.

c) Demokrasi, esasında ferdîdir; bu vasıf vatandaşın hâkimiyete, insan sıfatıyla, iştirak etmesiyledir.

d) En nihayet, demokrasi, müsavatperverdir; bu vasıf, demokrasinin ferdî olması vasfının zarurî bir neticesidir. Şüphesiz bütün fertler aynı siyasi hakları haiz olmaktadırlar. Demokrasinin bu ferdî ve müsavatperver vasıflarından, umumi ve müsavi rey prensibi çıkar."[85]

Kitapta basın özgürlüğü ile ilgili olarak da şunlar yazılmıştır: "*... matbuat serbestisinden meydana gelebilecek fenalıkları, ortadan kaldıracak müessir vasıta, asla mazide olduğu gibi matbuat hürriyetini bağlayan bağlar değildir. Bilakis, matbuat hürriyetinden tevellüt edecek mahzurların izale vasıtası, yine binnefis matbuat hürriyetidir.*"[86]

Ülkede ulusal bir kimlik inşa etme çalışmaları sırasında, din olgusu vicdani bir mesele olarak görülüp özel alanda bırakılması nedeniyle, "*Türklük*" esas alınmıştır. Laik bir devlet anlayışı içinde Türklük, ulusal kimliği belirleyen en temel unsur olmuştur. Bununla beraber Türkiye Cumhuriyeti "kontrata" dayalı ulus anlayışını benimsemiştir. Buna göre ulus, doğuştan getirilen kan, ırk gibi özelliklerden ziyade, sonradan kazanılan toprak ve iradi katılım gibi özelliklere dayanır. Daha açıkçası ulus "*kökenleri ne olursa olsun, aynı ilkeler etrafında iradi olarak birleşmiş bir yurttaşlar topluluğunun*" adıdır.[87] Bu durumu Türklüğü, "*Türk ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (Türk)*"[88] denilir şeklinde düzenlemiş olan 1924 Anayasası'nın 88. maddesinde görmek mümkündür. Medeni Bilgiler kitabında da Türklük ve millet kavramları etnik kimliği tarif eden bir şekilde

---

[85] age.; s. 31.

[86] age.; s. 62.

[87] Ulus anlayışının bir başka türü olan ve büyük oranda Alman romantiklerine dayanan "kolektif ruha dayalı" ulus anlayışında ise tarihin geleneklerin ve kökenin belirleyiciliği ön plandadır. Nuri Bilgin; "Cumhuriyet Fikri ve Yurttaş Kimliği", 75 Yılda Tebaadan Yurttaşa Doğru, s. 139-150, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1998, s. 141-142.

[88] Suna Kili - Şeref Gözübüyük; Türk Anayasa Metinleri, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 138.

tanımlanmamış, millet için *"Dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai heyettir."*[89] denilmiştir.

Diğer yandan kitapta, *"Vatandaşa Karşı Devletin Vazifeleri"* kısmında yazılanlarla devletin hem ekonomik hem de sosyal alanda tam bir tarafsızlık içinde olamayacağı belirtilmiş ve halkın yararı için devletin vatandaşlarına karşı olan sorumluluklarının kapsamı geniş tutulmuştur.

"a) Memleket içinde, asayişi ve adaleti tesis ve idame ederek vatandaşların her nevi hürriyetlerini masun bulundurmak,

b) Harici siyaset ve diğer milletlerle münasebetleri iyi idare ederek ve dâhilde her nevi müdafaa kuvvetlerini, daima hazır bulundurarak milletin istiklalini emin ve mahfuz bulundurmak.

Bu iki nevi vazife, devletin en esaslı vazifelerindendir. Denilebilir ki devlet teşkilinden maksat bu iki vazifenin ifasını temin etmektir... Bu iki nevi vazifeden başka devletin alakadar olduğunu işaret ettiğimiz vazifeleri de başladığımız sıra içinde söyleyelim:

c) Yollar, demir yolları vs. gibi nafia işleri

d) Maarif işleri

e) Sıhhiye işleri

f) İçtimai muavenet işleri

g) Ziraat, ticaret, zanaata ait iktisadi işler."[90]

Görüldüğü gibi, dünyada faşist, totaliter devlet anlayışının revaçta olduğu, faşist yönetimlerde ise ordu, üniversite, adalet teşkilatı, parlamento, hükûmet, basın ve diğer baskı gruplarının diktatöre bağlı olup onun bir parçası sayıldığı,[91] ayrıca Almanya'da Nazilerin ırkı temel alan bir milliyetçilik anlayışı ile bir ulus oluşturmayı amaçladığı ve Almanları üstün bir ırk olarak gördüğü bir sırada, ATATÜRK, Medeni Bilgiler kitabı için yazdığı bölümlerde demokrasi ve özgürlük kavramlarına yer verip bu kavramları topluma öğretmeye ve benimsetmeye çaba gösterirken ırkçılığı da reddederek *"jandarma devlet"* anlayışı yerine *"sosyal devlet"*[92] anlayışını benimsemiştir. Böylelikle onun tüm bu düşünceleri, yaşanılan dönemin özellikleri dikkate alındığında, daha anlamlı ve değerli olmaktadır.

---

[89] İnan; Medeni Bilgiler..., s. 18.
[90] age.; s. 44-45.
[91] Hüseyin Remzi Tekgüç; Anadolu Türklerinin Millî İdeolojisi, I. Cilt, İstanbul, 1971, s. 279.
[92] Sosyal devlet anlayışı XIX. yüzyılda Batı'da hâkim olan "jandarma devlet " anlayışının tersidir. Jandarma devletin görevleri savunma, güvenlik ve adalet hizmetlerinden ibarettir. Jandarma devlet anlayışına göre devlet bireylerin güvenliğini sağlamalı, ama onların faaliyetlerine müdahale etmemelidir. Ayrıca bu anlayışa göre devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalesi sadece gereksiz değil, aynı zamanda ekonominin doğal kanunlarının işleyişini bozacağından zararlıdır. Kemal Gözler; Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000, s. 154.

Geometri

ATATÜRK'ün bir diğer eseri de *"Geometri"* adlı kitabıdır. Bu çalışmasının Türkiye'de ulusal bir dil yaratmak ve dilin yabancı kelimelerden arındırılması çabalarının arttığı bir dönemde yazılmış olması bir tesadüf değildir. Aksine bu çalışmalara paralel bir seyirde ortaya çıkmış bir eserdir.

1934'te toplanan İkinci Türk Dil Kurultayı'nda, Türkçe kökenli sözcük ve terim bulma konusunda önemli gelişmeler sağlanmıştır. Ayrıca Soyadı Yasası'nın çıkmasıyla birlikte oldukça fazla sayıda Türkçe sözcük üretilmiştir. Söylev ve demeçlerinde Türkçe sözcükler kullanmaya özen gösteren ve *"er, subay, kurmay, özel, evrensel, kutsal, önemli, arıtmak, ısı, esenlik, erdem, kıvanç, konuk, tüm"* gibi birçok sözcük üreten ATATÜRK de bu çalışmalara destek vermiştir. Ancak onun bu konudaki asıl büyük katkısı yeni terimlerle yazdığı Geometri kitabı olmuştur. Geometri öğretmenleri ile birlikte, 1936-1937 kışında Dolmabahçe Sarayı'nda çalışıp hazırladığı bu eserle, matematik terimlerinin Türkçeleştirilmesine büyük bir katkı sağlamıştır. Bu eserde kullanılan bütün matematik terimlerini ATATÜRK, üretmiştir. Bu terimler ders kitaplarına da alınmıştır.[93] Böylelikle eğitim dilinin Türkçeleşmesine ve Türkçenin bir bilim dili olabileceği konusuna somut bir katkı sağlamıştır.

Müselles yerine üçgen, zaviye yerine açı, şakuli yerine düşey, müselles-i kaim-üz zaviye yerine dik üçgen, müselles-i mütesaviyül adla yerine eşkenar üçgen, müselles-i muhtelif-ül adla yerine çeşitkenar üçgen, müselles-i mütesaviyüs sakeyn yerine ikizkenar üçgen gibi terimlerin yanı sıra uzay, yatay, yüzey, düzey, boyut, kesir, dar açı, yöndeş açılar, iç ters açı, dış ters açı, dörtgen, beşgen, köşegen, yamuk, eğri, eğik, çap, yarıçap, kesek, kesit, yay, kiriş, teğet, ayrıt, iz düşüm, içbükey, dışbükey, artı, eksi, çarpı, bölü, çember, konum, eşit, eşkenar, toplam, oran, türev, alan, varsayı, gerekçe, kırık gibi terimler de ATATÜRK tarafından türetilmiştir.[94]

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurtuluş ve kuruluş sürecinde Türk milletine önderlik eden ATATÜRK, aynı zamanda XX. yüzyılın önemli liderlerinden de biridir. Mesleği askerliktir. Bununla beraber, ilgi alanı sadece mesleğiyle sınırlı kalmamıştır. Edebiyat, tarih, sosyoloji, hukuk gibi sosyal bilimler alanında yer alan pek çok bilim dalına karşı ilgi duymuştur. Dünyadaki ve ülkesindeki ekonomik, siyasi ve sosyal gelişmeleri küçük yaşlarından itibaren yakından takip ederek yaşananları anlamlandırmak için sürekli olarak okumuştur. Kitapları eleştirel ve analitik bir bakış açısıyla okuduğu anlaşılan

---

[93] Şerafettin Turan; Atatürk ve Ulusal Dil, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1981, s. 49-50.
[94] Geometri; Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2000, s. VI. Özer Ozankaya; Cumhuriyet Çınarı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 249.

ATATÜRK, zamanla hatırı sayılır bir bilgi birikimine sahip olmuştur. Bu nedenle de birçok kişi tarafından bir entelektüel olarak da kabul görmüştür. Ayrıca yazdığı eserler incelendiğinde, Türk devrimini gerçekleştirirken dayandığı fikri temelleri öğrencilik yıllarından itibaren benimsemiş olması da dikkati çekmektedir. Bu durum, düşünce dünyasındaki tutarlılığa işaret ettiği gibi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun, siyasi gerçeklerin ve zorunlulukların yanı sıra, önceden belirlenmiş bir vizyonun sonucu olduğunu da göstermektedir.

Öte yandan, yaşantılarını kamuoyuyla paylaşmaktan çekinmemiş, hatta bunu bir görev bilmiştir. Askerlik mesleğine ait yaptığı çeviriler ve yazdığı eserler bunun en somut kanıtlarıdır. Ancak tüm bunların dışında burada belirtilmesi gereken asıl önemli konu, ATATÜRK'ten geriye kalan tüm bu eserlerin tarihçiler, tarihe ilgi duyanlar ya da özel olarak ATATÜRK üzerine araştırma yapanlar açısından son derece kıymetli bilgiler içermesidir. Ayrıca bu eserler, ATATÜRK'ü aracısız, en doğru şekilde anlamak ve anlatmak için birer rehber kitap olma özelliğine de sahiptirler. Daha doğru bir deyişle bu eserler, ATATÜRK'ün siyasetin ve popüler tarihin ürettiği gerçek dışı bilgiler üzerinden değerlendirilmesinin yanlışlığına işaret ederken onun üzerine yeniden ve daha titizlikte düşünmeye de davet eder.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

ATAZBK; 46 G. 2 B: 2-1.

BCA; O.51. V.41 8.68.26.

BCA; 828.7.1928. 030. 10.83-547.15.

Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Millîye

Milliyet

Vakit

Ansiklopediler

Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940; C I, 4. Basım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.

Kitaplar

AKŞİN, Sina; Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.

ATATÜRK Seyahat Notları (1930-1931); Yayına haz. Gürbüz Tüfekçi, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998.

ATATÜRK'ün Askerliğe Ait Eserleri; Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1959.

ATATÜRK'ün Bütün Eserleri; C 24-25, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, 2009.

ATAY, Falih Rıfkı; ATATÜRK'ün Bana Anlattıkları, Bateş Yayınları, İstanbul, 1998.

ATAY, Falih Rıfkı; Çankaya, Betaş Yayınları, İstanbul, 1980.

ATEŞ, Toktamış; Kemalizm'in Özü "Görüşler, Düşünceler", 3. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 1994.

BAYAR, Celal; ATATÜRK'ten Hatıralar, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.

BAYDAR, Mustafa; Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar?, İstanbul, 1960.

BAYUR, Yusuf Hikmet; ATATÜRK Hayatı ve Eseri, ATATÜRK Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

BERKES, Niyazi; Türk Düşününde Batı Sorunu, Bilgi Yayınları, Ankara, 1975.

BORAK, Sadi; ATATÜRK'ün Özel Mektupları, Kaynak Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1998.

CEBESOY, Ali Fuat; Sınıf Arkadaşım ATATÜRK, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1967.

CUMALI, Necati; Niçin Aşk, İmbat Yayınları, İstanbul, 1971.

ERASLAN, Cezmi; Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve ATATÜRK, Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2003.

ERGİN, Feridun; ATATÜRK Zamanında Türk Ekonomisi, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, byy., 1977.

ERTAN, Temuçin Faik; Kadrocular ve Kadro Hareketi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

EŞREF, Ruşen; Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

Geometri; ATATÜRK Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2000.

GÖZLER, Kemal; Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000.

GREW, Joseph C.; ATATÜRK ve Yeni Türkiye, çev. Gülşen Ulutekin-Kamil Yüceoral, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2002.

GÜLER, Ali; Sarı Paşa İnsan ATATÜRK, Berikan Yayınevi, Ankara, 2007.

Hüsrev Gerede'nin Anıları, haz. Sami Önal, 3. Baskı, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2002.

İNAN, Afet; ATATÜRK Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 1984.

İNAN, Afet; M. Kemal ATATÜRK'ün Karlsbad Hatıraları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

İNAN, Afet; Medeni Bilgiler ve M. Kemal ATATÜRK'ün El Yazıları, 2. Baskı, ATATÜRK Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

KAYA, Erol; Mustafa Kemal ATATÜRK'ün İlk Gazetesi Minber Açıklamalı Çevirisi, Ebabil Yayınları, Ankara, 2007.

KAYALI, Kurtuluş; Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

KEMAL, Mustafa; Anafartalar Muharebatı'na Ait Tarihçe; Yayınlayan Uluğ İğdemir, ATATÜRK Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

KEMAL, Mustafa; Arıburnu Muharebeleri Raporu, Yay. haz. Uluğ İğdemir, ATATÜRK Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1990.

KINROSS, Lord; ATATÜRK Bir Milletin Yeniden Doğuşu, çev. Necde Sander, 12. Basım, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1994.

KİLİ, Suna - GÖZÜBÜYÜK, Şeref; Türk Anayasa Metinleri, 2. Baskı Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.

KONGAR, Emre; ATATÜRK Üzerine, Hil Yayınları, İstanbul, 1983.

KURAN, Ercüment; ATATÜRK'ün İktisadi Görüşleri, Atatürkçülük Üzerine Denemeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.

Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm, C 2, İletişim Yayınları İstanbul, 2001.

OZANKAYA, Özer; Cumhuriyet Çınarı, Kültür Bakanlığı Yayınlar Ankara, 1994.

ÖZ, Esat; Otoriterizm ve Siyaset Türkiye'de Tek Parti Rejimi v Siyasal Katılma (1923-1945), Yetkin Yayınları, Ankara, 1996.

SİNANOĞLU, Suat; Türk Hümanizmi, 2. Baskı, Türk Tarih Kurum Yayınları, Ankara, 1988.

SÜSLÜ, Azmi – BALCIOĞLU, Mustafa; ATATÜRK'ün Sıla Arkadaşları, ATATÜRK Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri, ATATÜRK Kültü Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

TEKGÜÇ, Hüseyin Remzi; Anadolu Türklerinin Millî İdeolojisi, I. Cil İstanbul, 1971.

TEZER, Şükrü; ATATÜRK'ün Hatıra Defteri, Türk Tarih Kurum Yayınları, Ankara, 1972.

TİMUR, Taner; Türk Devrimi ve Sonrası, İmge Kitabevi, Ankara, 1993

TOROS, Taha; Türk Hatipleri, Kültür Basım ve Yayım Kooperatif İstanbul, 1950.

TUNÇAY, Mete; Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimini Kurulması (1923-1931), 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

TURAN, Şerafettin; ATATÜRK ve Ulusal Dil, Türk Dil Kurum Yayınları, Ankara, 1981.

TURAN, Şerafettin; ATATÜRK'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1982.

TURAN, Şerafettin; Mustafa Kemal ATATÜRK, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004.

Türk'ün Altın Kitabı Gazi'nin Hayatı; İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1973.

UZUN, Hakan; ATATÜRK ve Nutuk, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006.

ÜLKEN, Yüksel; ATATÜRK ve İktisat, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1981.

ÜNSAL, M. Ziya; Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler, Muallim Fuat Gücüyener Yayınevi, İstanbul, 1950.

Yakınlarından Hatıralar; Asaf İlbay Anlatıyor, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.

YETKİN, Çetin; SCF Olayı, 4. Baskı, Otopsi Yayınları, 2004.

YETKİN, Çetin; Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1945, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.

ZÜRCHER, Erik Jan; Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

ZÜRCHER, Erik Jan; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Makaleler

AĞAOĞLU, Ahmet; "Büyük Kongre", Cumhuriyet, 23 Teşrinievvel 1927.

ARAR, İsmail; "Büyük Nutuk'un Kapsamı, Niteliği Amacı", ATATÜRK'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri Bildiriler ve Tartışmalar, Ankara, 1980, s.119-171.

GÜÇGÜN, Önder; "Hatip ATATÜRK ve ATATÜRK'ün Büyük Nutuk'taki Hitabet Sanatı", Yetmiş Beşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni 17-18 Ekim 2003 Ankara Bildiriler, Yay. Haz. Dursun Ayan-M. Alper Parlak, Ankara, 2003, s. 169-181.

İNAN, Afet; "ATATÜRK'ün (1915-1916-1918) Hatıra Defterinden= Okuduğu Kitaplar", IX. Türk Tarih Kongresi 21-25 Eylül 1981, C III., Ankara, 1989, s. 1518-1524.

KORKMAZ, Zeynep; "ATATÜRK ve Nutuk", Türk Dili, S 551, Kasım 1997, s. 390-398.

KORKMAZ, Zeynep; "ATATÜRK'ün Büyük Nutuk'unun Dil ve Üslup Özellikleri Üzerine", Yetmiş Beşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak, Ankara, 2003, s. 156-163.

ÖZGÜ, Melahat; "ATATÜRK'ün Edebiyat ve Sanat Anlayışı", ATATÜRK Konferansları I, Ankara, 1964, s. 21-36.

ONARAN, Mustafa Şerif; "ATATÜRK'ün Söylevci Kişiliği, Anlatım Gücü", Okunuşunun 50. Yılında Söylev Özel Sayısı Türk Dili Aylık Dili ve Yazın Dergi, S 314, byy., Kasım 1977 s. 501-509.

ÖZERDİM, Sami N.; "ATATÜRK'ün Yazıları Sözleri", AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C XXVIII, No. 3-4, Ankara, 1975, s. 127-141.

ÖZERDİM, Sami N.; "Cumhuriyet'in Ellinci Yılında: ATATÜRK'ün Yazıları, Sözleri", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C 28, S 3, 1973, s. 127-141.

ÖZERDİM, Sami N.; "Nutuk'un Çeşitli Basımları ve Düşündürdükleri", ATATÜRK'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri Bildirileri ve Tartışmalar, Ankara, 1980.

ÖZLÜ, Hüsnü; "ATATÜRK'ün 'Ta'lîm ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar' Adlı Eserinin Liderlik ve Eğitim Anlayışı Açısından Analizi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü ATATÜRK Yolu Dergisi, S 49, Bahar 2012, s. 217-240.

ÖZLÜ, Hüsnü; "ATATÜRK'ün Yazdığı 'Taktik Meselesinin Çözümü ve Emirlerin Yazılmasına İlişkin Öğütler' Adlı Eserin, Onun Liderlik Özellikleri Açısından Analizi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü ATATÜRK Yolu Dergisi, S 48,Güz 2011, s. 815-838.

SONYEL, Salahi R.; "İngiliz Belgelerinde Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Büyük Nutuk'u", Yetmiş Beşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni 17-18 Ekim 2003 Ankara Bildiriler, Yay. haz. Dursun Ayan-M. Alper Parlak, Ankara, 2003, s.74-86.

UYAR, Hakkı; "ATATÜRK Dönemi İç Politikası 1920-1938", Yakın Dönem Türk Politik Tarihi, Anı Yayınları, Ankara, 2006.

UZUN, Hakan; "Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Millî Şef Kavramları", ÇTTAD, IX/20-21, Bahar-Güz 2010, s.233-271.